

Такім чынам, з лета 1943 г. значна актывізавалася прапагандысцкая барацьба савецкіх партызан і польскага падполля, што было звязана з разрывам дыпламатычных адносін паміж урадам Савецкага Саюза і польскім эмігранцкім урадам у Лондане. У гэтай барацьбе значная перавага была на баку беларускіх партызан, якія мелі большыя арганізацыйныя, матэрыяльныя, людскія рэсурсы і магчымасці для яе вядзення. Тыражы партызанскіх газет і лістовак намнога перавышалі тыражы польскай прэсы, што давала магчымасць ахопліваць вялікую колькасць насельніцтва і аператыўна даносіць да іх інфармацыю аб палажэнні на франтах Вялікай Айчыннай вайны, партызанскім і падпольным руху, у тым, міжнародных падзеях.

ЛІТАРАТУРА І КРЫНІЦЫ

1. Знешняя палітыка Беларусі : зб. дакументаў і матэрыялаў / Склад. Дзятчук і інш. – Т. 4 (чэрвень 1941 г. – жнівень 1945 г.). – Мінск, 2001. – 394 с.
2. Нацыянальны архіў Рэспублікі Беларусь (НАРБ). – Ф. 4п. Воп. 33а. Спр. 465. Арк. 280.
3. Ермолович, В. И. Огнем и мечом: Хроника польского националистического подполья в Белоруссии (1939–1953 гг.) / В. И. Ермолович, С. В. Жумарь. – Минск : БелНИЦДААД. 1994. – 109 с.
4. Гісторыя Беларусі : у 2 ч. : вучэб. дапам. / пад рэд. Я. К. Новіка, Г. С. Марцуля. – Мінск : Універсітэцкае, 1998. – Ч. 2. Люты 1917 г. – 1997 г. – 464 с.
5. Шыбека, З. Нарыс гісторыі Беларусі (1795–2002) / З. Шыбека. – Мінск : Энцыклапедыкс, 2003. – 490 с.
6. НАРБ. – Ф. 4п. Воп. 42. Спр. 140. Арк. 300адв.
7. НАРБ. – Ф. 1450. Воп. 2. Спр. 5. Арк. 51–52.
8. НАРБ. – Ф. 4п. Воп. 33а. Спр. 487. Арк. 128.
9. Armia Krajowa w dokumentach. 1939-1945, T III. Kwiecen, 1943 – lipiec 1944 / Studium Polski Podziemnej. Wyd. „ERRATA”, Szczecin, 1989. – 627 s.
10. НАРБ. – Ф. 4п. Воп. 33а. Спр. 464. Арк. 91.

SUMMARY

The article examines the ideological struggle of Soviet partisans and the Polish underground in the Western regions of Belarus during the great Patriotic war. Special activity and focus she gained from the summer of 1943, when in April 1943 were terminated diplomatic relations between the Soviet Union and the Polish emigre government in London.

Паступіў у рэдакцыю 06.11.2015 г.

УДК 94(476:339.9)

А. Ф. Вялікі

кандыдат гістарычных навук, дацэнт,
загадчык кафедры гісторыі Беларусі і славянскіх народаў БДПУ

СТАНАЎЛЕННЕ І РАЗВІЦЦЁ БЕЛАРУСКА-ПОЛЬСКАГА ПРЫГРАНІЧНАГА СУПРАЦОЎНІЦТВА Ё ДРУГОЙ ПАЛОВЕ 50-х гг. XX ст.

Палітычная «адліга», якая наступіла ў СССР у сярэдзіне 50-х гг. XX ст. станоўча паўплывала на ўсе сферы жыцця савецкага грамадства, у тым ліку і на міжнародныя адносіны, што стварыла спрыяльныя ўмовы для развіцця міжнародных адносін Беларусі. У першую чаргу гэта закранала ўзаемаадносіны БССР з Польскай Народнай Рэспублікай (ПНР). Таму другую палову 50-х гг. неабходна разглядаць як пачатак якасна новага этапу ў развіцці беларуска-польскіх узаемаадносін. Адным з важнейшых іх кірункаў стала прыгранічнае супрацоўніцтва. Узаемаадносіны сумежных абласцей БССР і ваяводстваў Польшчы пачалі развівацца пасля падпісання ў Варшаве 30 чэрвеня 1956 г. Пагаднення аб двухбаковых культурных узаемазвязках паміж ПНР і СССР [1, с. 71].

Першымі ініцыятыву ў наладжванні прыгранічнага супрацоўніцтва праявілі палякі. У ліпені 1956 г. Беластоцкае ваяводскае ўпраў-

ленне Саюза Польскай Моладзі (СПМ) звярнулася ў Гродзенскі абкам камсамола з прапановай аб накіраванні ў Беластоцкае ваяводства дэлегацыі членаў бюро і работнікаў абкама камсамола для абмену вопытам работы і абмеркавання пытанняў аб формах супрацоўніцтва моладзі Гродзенскай вобласці і Беластоцкага ваяводства [2, арк. 124]. Першы сакратар Гродзенскага абкама КПБ Ф. Баранаў звярнуўся за дазволам да сакратара ЦК КПБ Ц. Кісялёва, каб дэлегацыя моладзі, у якую ўвайшлі сакратар Гродзенскага АК ЛКСМБ Г. Фамічоў, сакратар Сапоцкінскага РК ЛКСМБ А. Магільніцкі, сакратары камсамола тонкасуконнага камбіната, калгаса імя Кірава, саўгаса «Свіслач» і іншых прадпрыемстваў і ўстаноў была накіравана ў Беластоцкае ваяводства [2, арк. 124]. Яго прапанова была тэрмінова разгледжана ў ЦК КПБ і адпаведны дазвол быў дадзены.

Напачатку 1957 г. Беластоцкі ваяводскі камітэт Польшай Аб'яднанай Рабочай Партыі (ПАРП) звярнуўся з хадайніцтвам аб развіцці прыгранічнага супрацоўніцтва. 23–25 студзеня 1957 г. у Брэсце з візітам знаходзілася маладзёжная дэлегацыя Люблінскага ваяводства, у склад якой увайшлі сакратар ваяводскага камітэта ПАРП Я. Цюрус і загадчык арганізацыйнага аддзела гэтага ж камітэта П. Карпюк. Яны сустрэліся з першым сакратаром Брэсцкага АК КПБ П. Машэравым, які па выніках размовы з імі накіраваў у ЦК КПБ дакладную запіску, у якой, у прыватнасці, адзначыў, што «яны (Я. Цюрус і П. Карпюк. – А. В.) выказалі жаданне мець больш цесную сувязь з Брэсцкім абкамам КПБ» [3, арк. 72–73]. Першы сакратар ЦК КПБ К. Мазураў гэтую інфармацыю тэрмінова накіраваў у ЦК КПСС і папрасіў згоды саюзнага кіраўніцтва аб накіраванні ў Польшчу партыйных дэлегацый Гродзенскай і Брэсцкай абласцей.

Дазвол быў атрыманы і 5–9 чэрвеня 1957 г. дэлегацыя Гродзенскага АК КПБ на чале з першым сакратаром абкама партыі Ф. Баранавым знаходзілася ў Беластоцкай вобласці [3, арк. 256], а напачатку верасня дэлегацыя Брэсцкага АК КПБ на чале з П. Машэравым наведвала Люблінскае ваяводства [3, арк. 330]. Вынікі візіту ў Беластоцкае ваяводства падсумаваў Ф. Баранаў, які паведамаў у ЦК КПБ, што «кіраўнікі ваяводства, у прыватнасці, Лашэвіч (першы сакратар Беластоцкага ваяводскага камітэта ПАРП. – А. В.), вельмі настойваюць на пашырэнні сувязей паміж абласцямі па лініі маладзёжных, прафсаюзных, школьных, спартыўных і культурных арганізацый. Мы лічым, што гэта жаданне правільнае і яго неабходна ўсяляк падтрымліваць» [3, арк. 273]. П. Машэраў таксама адзначаў, што «люблінскія таварышы з ваяводскага камітэта ПАРП выказалі жаданне часцей сустракацца с прадстаўнікамі Брэсцкай партарганізацыі» [3, арк. 335].

Акрамя абмену афіцыйнымі партыйна-камсамольскімі, прафсаюзнымі дэлегацыямі, якія былі нешматлікімі па колькасці, у другой палове 50-х гг. хутка пачало развівацца культурнае супрацоўніцтва, у якое былі ўцягнуты ўжо сотні людзей. Так, у жніўні 1956 г. ЦК КПБ разгледзела і зацвердзіла план мерапрыемстваў па развіцці культурных сувязей паміж Гродзенскай вобласцю БССР і Беластоцкім ваяводствам ПНР. План прадугледжваў абмен партыйна-камсамольскімі, прафсаюзнымі, спартыўнымі дэлегацыямі, творчымі калектывамі, перадавікамі сельскай гаспадаркі [4, арк. 10–11]. 3 Гродзенскай вобласці ў Беластоцкае ваяводства ў 1956 г. накіроўвалася 20 перадавікоў сельскай гаспадаркі, 3 настаўнікі і Дзеляціцкі

калгасны хор. 3 Беластоцкага ваяводства Гродзенскую вобласць наведвалі 7 партыйных работнікаў, 3 настаўнікі, футбольная і валебольная каманды – па 20 чалавек, прадстаўнікі сельскагаспадарчых кааператываў і аднаасобнікаў – 20, Саюз Польшай Моладзі (СПМ) – 9, калектыў мастацкай самадзейнасці – 80 чалавек» [4, арк. 10–11].

У наступным годзе культурны абмен значна пашырыўся. Так, 13 ліпеня 1957 г. бюро ЦК КПБ зацвердзіла «План культурных сувязей паміж прыгранічнымі абласцямі БССР і ваяводствамі Польшай Народнай Рэспублікі», у адпаведнасці з якім з Гродзенскай вобласці ў Беластоцкае ваяводства накіроўваліся дэлегацыя піянерскіх работнікаў – 10 чалавек, калгасная капэла вёскі Дзеляцічы – 100 чалавек, маладзёжная дэлегацыя – 6 чалавек, Гродзенскі народны хор, футбольная каманда, мужчынская і жаночая валебольная каманды (па 20 чалавек), дэлегацыя работнікаў культурна-асветных устаноў – 10 чалавек, дэлегацыя перадавікоў калгаснай вытворчасці – старшыні калгасаў, брыгадзіры, жывёлаводы, механізатары, іншыя спецыялісты сельскай гаспадаркі – 20 чалавек [5, арк. 31–33]. Адзначым, што партыйныя органы БССР вызначалі змест, формы, асноўныя кірункі прыгранічнага супрацоўніцтва. Яскрава гэта праслежваецца на прыкладзе прыгранічнага супрацоўніцтва Гродзенскай вобласці і Беластоцкага ваяводства. Так, у адпаведнасці з планам культурнага супрацоўніцтва Гродзенскай вобласці і Беластоцкага ваяводства ў 1957 г. прадстаўнікі вобласці шэсць разоў выязджалі ў Беластоцкае ваяводства. 3 іх: дэлегацыя партыйных работнікаў вобласці на чале з першым сакратаром АК КПБ Ф. Баранавым, двойчы дэлегацыі камсамольскіх работнікаў, дэлегацыя піянерскіх работнікаў, гродзенскі калектыў мастацкай самадзейнасці і спартыўная дэлегацыя. Як вынікае, у рамках «культурнага супрацоўніцтва» Беластоцкую вобласць 4 разы наведвалі дэлегацыі партыйных, камсамольскіх, піянерскіх работнікаў і па адным разе – творчых і спартыўных калектываў [6, арк. 4].

1958 г. надаў значны імпульс прыгранічнаму супрацоўніцтву. У прыватнасці, гэтаму спрыяла нарада Беларускага таварыства культурнай сувязі з замежжам (БТКСЗ) і Таварыства польска-савецкага сяброўства (ТПСС), якая адбылася ў Беластоку і Варшаве 1–3 красавіка 1958 г. На ёй абмяркоўваліся вынікі прыгранічнага супрацоўніцтва паміж абласцямі БССР і ваяводствамі ПНР, а таксама перспектывы яго развіцця. Беларускі і польскі бакі канстатавалі, што план супрацоўніцтва быў плённым, саздзейнічаў «узаемнаму азнаямленню з жыццём і дасягненнямі абодвух народаў, унёс значны

ўклад у культурнае жыццё прагранічных абласцей і ваяводстваў, спрыяў абмену вопытам у розных абласцях дзейнасці» [7, арк. 99]. На нарадзе абгрунтавана прапаноўвалася ў мэтах пашырэння і паглыблення прыгранічнага супрацоўніцтва ўключаць у склад дэлегацый рабочых, сялян, прадстаўнікоў культуры, прэсы, пашыраць сувязі і абмен паміж навуковымі ўстановамі, ВНУ, прадпрыемствамі [7, арк. 99]. Прапановы, якія былі выказаныя на нарадзе, знайшлі практычнае адлюстраванне. У маі 1958 г. у Варшаве паміж БТКСЗ і ТПСС быў падпісаны пратакол, які вызначаў план мерапрыемстваў у галіне культурнага абмену на 1959 г. У ім, у прыватнасці, прадугледжвалася: «абмен дэлегацыямі культурных дзеячаў, работнікаў навукі, архітэктараў, спартыўных каманд» [8, с. 3]. Падпісанне пратаколаў аб культурным супрацоўніцтве сведчыла аб выхадзе на новы міждзяржаўны ўзровень беларуска-польскіх узаемаадносін, бо фарміравала іх прававую базу.

У другой палове 50-х гг. прыгранічнае супрацоўніцтва набывае шырокі размах. Так, калі ў 1956 г. бюро ЦК КПБ разглядала толькі тры пытанні, што датычылі сувязей Брэсцкай і Гродзенскай абласцей з Беластоцкім і Люблінскім ваяводствамі, то ў 1957 г. сітуацыя выглядала наступным чынам. Так, бюро ЦК КПБ на сваіх пасяджэннях 8 разоў, а сакратарыят ЦК КПБ тры разы разглядалі пытанні аб накіраванні ў Беластоцкае і Люблінскае ваяводства партыйных, прафсаюзных, вытворчых, спартыўных, маладзёжных дэлегацый, творчых калектываў. Такім чынам, бюро і сакратарыят ЦК КПБ на сваіх пасяджэннях у 1957 г. 11 разоў разглядалі пытанні, звязаныя з беларуска-польскім прыгранічным супрацоўніцтве. У 1958 г. на сакратарыяце ЦК КПБ 8 разоў, а на бюро – 9 разоў разглядаліся аналагічныя пытанні [9, с. 196]. Гэта значыць, што ў 1958 г. 17 разоў партыйнае кіраўніцтва Беларусі абмяркоўвала і разглядала пытанні, звязаныя з прыгранічным супрацоўніцтвам.

Адзначым, што выпрацоўка планаў прыгранічнага супрацоўніцтва з'яўлялася выключна прэрагатывай абласнога партыйнага кіраўніцтва. Так, у сакавіку 1960 г. Гродзенскі АК КПБ запрасіў дэлегацыю Беластоцкага ваяводства для ўзгаднення плана прыгранічнага супрацоўніцтва. 25 сакавіка ў Гродна адбылася нарада прадстаўнікоў польскага і беларускага бакоў, у якой з «боку Гродзенскай вобласці ўдзельнічалі сакратары АК КПБ Г. Панамароў, С. Пілатовіч, П. Папоў, І. Мікуловіч, старшыня аблвыканкама І. Канановіч, намеснікі старшыні аблвыканкама Е. Арэхаў, І. Мельчанка і Старшыня Прэзідыума Беларускага таварыства сяброўства і культурных сувязей з замежнымі

краінамі І. Казлоў» [10, арк. 34–35]. Польскі бок прадстаўлялі работнікі ваяводскага камітэта ПАРП. Як вынікае, склад беларускай дэлегацыі прадстаўлялі выключна партыйна-савецкія работнікі вобласці. Абкам партыі жорстка кантраляваў асабовы склад беларускіх дэлегацый, якія адпраўляліся ў Польшчу. Усе людзі, якія выязджалі ў Беластоцкае ваяводства, адбіраліся гаркамамі і райкамамі партыі, правяраліся і інструктаваліся ў абкаме партыі [10, арк. 47].

Адзначым, што ў заканадаўстве БССР не існавала прававых норм, якія б рэгулявалі розныя формы прыгранічнага супрацоўніцтва. Гэта ў сваю чаргу вяло да таго, што па-за прыгранічным супрацоўніцтвам апынуўся МЗС БССР. Аднак гэта з'яўлялася прамым парушэннем Указа Прэзідыума ВС БССР «Аб парадку зносін дзяржаўных устаноў Беларускай ССР і іх службовых асоб з установамі і службовымі асобамі замежных дзяржаў». Паводле гэтага Указа: «сношения государственных учреждений Белорусской ССР и их должностных лиц, с находящимися за границей учреждениями и должностными лицами иностранных государств, проводятся через Министерство иностранных дел Белорусской ССР» [11, с. 39]. Як вынікае, кіраўнікі дзяржаўных устаноў Гродзенскай вобласці, якія падпісвалі пагадненні аб супрацоўніцтве з аналагічнага роду ўстановамі Беластоцкага ваяводства ігнаравалі МЗС БССР і парушалі ўнутрырэспубліканскае заканадаўства. Тым не менш гэта заставалася па-за ўвагай партыйнага апарата, які, ажыццяўляючы палітычныя функцыі і з'яўляючыся палітычным органам, выконваў абавязкі распараджальнай улады. Красамоўна гэта засведчыла справаздача Гродзенскага АК КПБ, у якой падкрэслівалася, што «у бягучым годзе (1960 г.) па плану зацверджаным ЦК КПБ у Беластоцкае ваяводства будзе накіравана 15 дэлегацый у колькасці больш за 130 чалавек» [10, арк. 48].

Візіты, сустрэчы, абмен вопытам, дэкады, дні ў рамках прыгранічнага супрацоўніцтва магчыма разглядаць як своеасаблівую экспансію «сацыялістычных каштоўнасцей» з Беларусі ў Польшчу. У запісцы ЦК КПБ, накіраванай у чэрвені 1959 г. у ЦК КПСС адзначалася, што «асноўным зместам прыгранічных сувязей з'яўляецца абмен вопытам сацыялістычнага будаўніцтва ў розных галінах народнай гаспадаркі, знаёмства з работай партыйнага, дзяржаўнага і гаспадарчага апарата і грамадскіх арганізацый. У складзе дэлегацый, якімі ў 1958 г. абмяняліся па лініі прыгранічных сувязей Беларуская ССР і ПНР, былі партыйныя і прафсаюзныя работнікі, прадстаўнікі польскай моладзі, дзеячы навукі і культуры, ра-

ботнікі прамысловасці і сельскай гаспадаркі. [...] наведванне польскімі дэлегацыямі пагранічных абласцей БССР і знаходжанне дэлегацый Брэсцкай і Гродзенскай абласцей у ваяводствах ПНР аказваюць станоўчы ўплыў на палітычную абстаноўку ў гэтых раёнах Польшчы» [12, арк. 147].

Такім чынам, у другой палове 50-х гг. узнікла, пачало развівацца, набыло ўстойлівы характар і стала неад'емнай часткай двухбаковых адносін прыгранічнае супрацоўніцтва паміж БССР і ПНР. Разам з тым, механізма прыгранічнага супрацоўніцтва, абапіраючыся на міжнародны вопыт, сталую нарматыўна-прававую базу, не існавала. Гэта абумоўлівалася, галоўным чынам, характарам савецка-польскіх узаемаадносін. Жорсткая цэнтралізацыя ўлады ў Савецкім Саюзе не дазваляла праяўляць рэспубліканскім і мясцовым органам самастойнасць у прыняцці рашэнняў, якія б адпавядалі асаблівасцям нацыянальна-культурнага, эканамічнага развіцця прыгранічных рэгіёнаў. Прыгранічнае супрацоўніцтва трапіла пад жорсткі кантроль партыйных органаў, якія вызначалі змест, формы і яго асноўныя кірункі, што непазбежна вяло да іх фармалізацыі, жорсткага адбору членаў дэлегацый, ідэалагічнай накіраванасці.

Прыгранічнае супрацоўніцтва мела своеасаблівы «экстэнсіўны» характар, які зводзіўся да абмену вопытам «сацыялістычнага будаўніцтва», паездак творчых, спартыўных калектываў і г. д. Яно мела лакальны характар і не ў поўным аб'ёме адпавядала нацыянальна-дзяржаўным інтарэсам Беларусі і Польшчы, беларускага і польскага народаў. Разам з тым, калі ўзяць пад увагу, што ў папярэдняе дзесяцігоддзе (1945–1955 гг.) такое супрацоўніцтва ўвогуле адсутнічала, то нават яго «экстэнсіўны» характар быў значным крокам наперад у агульным кантэксце беларуска-польскіх узаемаадносін. Ён вёў да пашырэння

і паглыблення кантактаў паміж людзьмі, азнаямлення з культурным, эканамічным, навуковым жыццём абодвух народаў, пераадоленнем меўшыхся стэрэатыпаў, наладжвання «мастоў сяброўства» паміж БССР і Польшчай, беларускім і польскім народамі.

ЛІТАРАТУРА І КРЫНІЦЫ

1. Вашкевіч, Ю. Беларуска-польскія культурныя сувязі ў 1945–1991 гг. / Ю. Вашкевіч. – Мінск : Тэсей, 2004. – 184 с.
2. Нацыянальны архіў Рэспублікі Беларусь (НАРБ). – Ф. 4п. Воп. 81. Спр. 1346. Арк. 124.
3. НАРБ. – Ф. Воп. 62. Спр. 461. Арк. 72–73.
4. НАРБ. – Ф. 4п. Воп. 81. Спр. 1136. Арк. 10–11.
5. НАРБ. – Ф. 4п. Воп. 81. Спр. 1229. Арк. 31–33.
6. Дзяржаўны архіў грамадскіх аб'яднанняў Гродзенскай вобласці (ДАГАГВ). – Ф. 1. Воп. 1. Спр. 1992. Арк. 4.
7. Дзяржаўны архіў Гродзенскай вобласці (ДАГВ). – Ф. 1717. Воп. 3. Спр. 84. Арк. 99.
8. Вангровский, М. Во имя крепнувшей дружбы / М. Вангровский // Советская Белоруссия. – 1958. – 25 мая. – С. 3.
9. Вялікі, А. Ф. Беларусь – Польшча ў XX ст. Невядомая рэпатрыяцыя. 1955–1959 гг.: манаграфія / А. Ф. Вялікі; навук. рэд. канд. гіст. навук. В. Д. Селяменеў. – Мінск: БДПУ, 2007. – 272 с.
10. ДАГАГВ. – Ф. 1. Воп. 1. Спр. 2355. Арк. 34–35.
11. Знешняя палітыка Беларусі: зб. дак. і матэрыялаў / склад. У. М. Міхнюк, У. К. Ракашэвіч, А. В. Шарapa, І. Г. Яцкевіч. – Мінск: Выд. цэнтр БДУ, 2002. – Т. 5 (верасень 1945 – 1975 г.). – 334 с.
12. НАРБ. – Ф. 4п. Воп. 62. Спр. 516. Арк. 147.

SUMMARY

The article is devoted the creation and development of Belarussian-Polish boarder land interrelations in the middle 50-th years of XX century. Belarussian-Polish boarder land cooperation became the integral part of Belarussian-Polish state relation and interrelation and involved Brest and Grodno region of Belarus and Belostok and Lublin vovodstvo of Poland.

Паступіў у рэдакцыю 06.11.2015 г.